

ριζωμένη αντίληψη για το διαφορετικό ποσοστό ευφυΐας που διαθέτουν τα άτομα. Οι ατομικές διαφορές στις διανοητικές ικανότητες αποτελούσαν ως πολύ πρόσφατα τη μοναδική και αυτονόητη εξήγηση της σχολικής επιτυχίας και αποτυχίας. Σήμερα, είναι γενικά αποδεκτό ότι η σχολική επιλογή είναι κοινωνική, εφόσον την επίδοση καθορίζει κυρίως η κοινωνική προέλευση. Στο *Πέμπτο κεφάλαιο* λοιπόν, παρουσιάζουμε χωριστά το δύσκολο και πολυσυζητημένο θέμα της ευφυΐας, δηλαδή τη σχέση της ικανότητας, που ο πολιτισμός μας ονομάζει ευφυΐα, με τη σχολική επίδοση. Διαπιστώνεται ότι το ζήτημα της ευφυΐας σήμερα θέτει σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της κοινωνικής και πολιτικής διάστασης που έχουν τα επιστημονικά συμπεράσματα.

Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, ανακαλύπτοντας την αναπαραγωγή της κοινωνικής ανισότητας από το σχολείο, άνοιξε και ένα δεύτερο εξαιρετικά ενδιαφέρον κεφάλαιο, που αφορά τη γλώσσα. Η κοινωνιολογία του σχολείου διαπίστωσε ότι υπάρχει διάσταση ανάμεσα στη σχολική γλώσσα και στην ομιλουμένη από τα άτομα που προέρχονται από διάφορες κοινωνικές τάξεις και ότι έχει τεράστια σημασία για τη σχολική επίδοση η γνώση της σχολικής γλώσσας. Σε χωριστό *Έκτο κεφάλαιο* παρουσιάζουμε τα σημαντικότερα πορίσματα της έρευνας για την απόσταση της σχολικής γλώσσας από τα διάφορα κοινωνικά ιδιώματα και για την επίπτωσή της στη σχολική επίδοση.

Έχοντας ως εδώ εξετάσει τα σημαντικότερα θέματα που έχουν απασχολήσει την εκπαιδευτική κοινωνιολογία και τα κυριότερα συμπεράσματα στα οποία έχει καταλήξει, στο *Έβδομο κεφάλαιο* παρουσιάζουμε συνοπτικά τις σπουδαιότερες, ως προς τη διάδοση που έχουν και την επίδραση που ασκούν, αναλυτικές θεωρίες για το ρόλο του σχολείου στην κοινωνία και τις ερμηνείες για το φαινόμενο της κοινωνικής ανισότητας στην εκπαίδευση.

Στο *Όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο* εξετάζουμε πώς τίθεται το πρόβλημα της κοινωνικής ανισότητας στο ελληνικό σχολείο.

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:
Η ΘΕΩΡΙΑ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ**

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ «ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ»

Μετά το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, η οικονομική ανασυγκρότηση και ο οικονομικός ανταγωνισμός ανάμεσα στις δυτικές χώρες, αλλά συγχρόνως η λεγόμενη «μάχη παραγωγής» ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, δηλαδή ο αναπτυξιακός συναγωνισμός ανάμεσα κυρίως στις δύο χώρες εκπροσώπους των δύο κόσμων, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, επηρεάζουν καθοριστικά τις δυτικές κυβερνήσεις. Ταυτόχρονα, τις ωθούν στην ανάληψη όλο και μεγαλύτερης ευθύνης για την ανάπτυξη της οικονομίας κάθε χώρας. Αυτό το αυξανόμενο ενδιαφέρον των κυβερνήσεων για την οικονομική ανάπτυξη, που ενίσχυσε στη Δύση το σύγχρονο παρεμβατικό κράτος, θα οδηγήσει σε σημαντική αύξηση των πόρων και των κονδυλίων για την έρευνα πάνω στα εκπαιδευτικά προβλήματα και την εκπαίδευση γενικά.

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον των κυβερνήσεων για την εκπαίδευση οφείλεται, μαζί με άλλους παράγοντες, σε μεγάλο βαθμό σε μια θεωρία για την οικονομική ανάπτυξη, που για τους ίδιους κοινωνικούς λόγους στοιχειοθετείται τη μεταπολεμική περίοδο στις ΗΠΑ. Ονομάζεται «θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου»³ και συνοψίζεται με δυο λόγια στην άποψη ότι οι πηγές πλούτου για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας είναι όχι μόνο οι γνωστές (ευφορία της γης, υπέδαφος, πρώτες ύλες κτλ.) αλλά και μια άλλη, η σημαντικότερη απ' όλες, ο άνθρωπος. Πατέρας της θεωρίας είναι ο αμερικανός οικονομολόγος Θέοντορ Σουλτς⁴, που δίνει οικονομική διάσταση και χρησιμοποιεί οικονομικούς όρους για να περιγράψει τις διανοητικές ικανότητες των ατόμων, δηλαδή τις «γνώσεις» και τις «δεξιότητες», τις οποίες ονομάζει μία από τις μορφές του «κεφαλαίου». Η μορφή αυτή «κεφαλαίου», κατά τον Σουλτς, είναι η σημαντικότερη, γιατί η επένδυσή της είναι η πιο αποδοτική για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας.

Η θεωρία, που διαδόθηκε ευρύτατα, υποστηρίζει λοιπόν ότι η οικονομική ανάπτυξη αλλά και «η ίδια η επιβίωση των εθνών» στο σύγχρονο

κόσμο εξαρτάται από την ορθή και αποτελεσματική χρήση των διανοητικών πηγών πλούτου, του «ανθρώπινου κεφαλαίου», που διαθέτει η κάθε χώρα. Ο Σουλτς ερμηνεύει με τη θεωρία αυτή πολλά «αινίγματα», όπως ο ίδιος λέει, της οικονομικής ανάπτυξης. Υποστηρίζει ότι με τη θεωρία του ερμηνεύεται η αλλιώς δυσεξήγητη ανισότητα τόσο στην οικονομική ανάπτυξη ανάμεσα στις διάφορες χώρες, όσο και η οικονομική ανισότητα ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες της ίδιας χώρας.

Επένδυση σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» ο Σουλτς αποκαλεί τις λεγόμενες μη παραγωγικές επενδύσεις, δηλαδή τις επενδύσεις για την εκπαίδευση, για τη δημόσια υγεία και για την εσωτερική μετανάστευση. Οι επενδύσεις αυτές έχουν, κατά τον Σουλτς, μεγάλη σημασία, γιατί «αυξάνουν την παραγωγική ικανότητα του ανθρώπου», αυξάνουν δηλαδή «τη σημαντικότερη απ' όλες τις άλλες μορφές πλούτου» που είναι ακριβώς αυτή η παραγωγική ικανότητα⁵. Η εξασφάλιση της καλής υγείας αποτελεί για τον κάθε άνθρωπο προϋπόθεση για την καλή του απόδοση και για την παραγωγικότητά του ως εργαζομένου. Η εκπαίδευση, το ίδιο. Όσο περισσότερες γνώσεις και μεγαλύτερη ειδίκευση έχει ο εργαζόμενος, τόσο η εργασία του είναι παραγωγικότερη και αποδοτικότερη. Τέλος, η υποβοήθηση της εσωτερικής μετανάστευσης, η οριζόντια κοινωνική κινητικότητα που αυξάνεται, επιδρά στην παραγωγική ικανότητα του εργαζομένου, γιατί του προσφέρει ευκαιρίες καλύτερης και πιο καλοπληρωμένης δουλειάς. Άρα, όσο περισσότερες επενδύσεις γίνονται (α) στην εκπαίδευση, για την αύξηση των γνώσεων και τον πολλαπλασιασμό των ειδικεύσεων, (β) στη δημόσια υγεία, για την εξασφάλιση της καλής υγείας των εργαζομένων και (γ) στην εσωτερική μετανάστευση, για τη μεγαλύτερη προσφορά ευκαιριών για καλύτερη δουλειά, τόσο περισσότερο αυξάνεται χάρη στις επενδύσεις αυτές η παραγωγική ικανότητα των εργαζομένων και επομένως επιταχύνονται με τον καλύτερο τρόπο οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης.

Με βάση τα παραπάνω, ο Σουλτς ερμηνεύει την κοινωνική ανισότητα στις ΗΠΑ. Οι αγρότες, γράφει, που μεταναστεύουν σε αστικά κέντρα και παίρνουν αισθητά μικρότερα ημερομίσθια από τους βιομηχανικούς εργάτες, είναι φτωχότεροι και η εργασία τους λιγότερο αποδοτική, επειδή υστερούν σε μόρφωση, ειδίκευση και καλή υγεία. Οι μαύροι Αμερικανοί επίσης, που σε όλες τις εργασίες πληρώνονται πολύ λιγότερο από τους λευκούς εργαζόμενους σε αντίστοιχα επαγγέλματα, είναι φτωχότεροι και αποδίδουν λιγότερο, γιατί υστερούν και αυτοί σε μόρφωση και καλή υγεία. Το ίδιο συμβαίνει με τις γυναίκες και τις θρησκευτικές μειονότητες. Συμπεραίνει ότι η περιορισμένη μόρφωση και η μειωμένη φροντίδα

για την υγεία των αγροτών, οι φυλετικές διακρίσεις, η ανισότητα των φύλων βλάπτουν σημαντικά την οικονομική ανάπτυξη. Περιορίζουν μεγάλο μέρος του «ανθρώπινου κεφαλαίου» της χώρας σε επίπεδα παραγωγικότητας πολύ χαμηλότερα από τη μέγιστη δυνατότητα απόδοσής του⁶. Και τούτο, γιατί όλες αυτές οι κατηγορίες εργαζομένων είναι συχνά άτομα απαίδητα, δίχως καμία ειδίκευση και με κακή υγεία, πράγμα που μειώνει την ικανότητά τους για αποδοτική εργασία.

Την ίδια συλλογιστική χρησιμοποιεί για να ερμηνεύσει την περιορισμένη οικονομική ανάπτυξη σε διάφορες χώρες. Τα εκατομμύρια των ανδρών σε παραγωγική ηλικία, γράφει, που στην Ασία δεν μπορούν να εργαστούν (όταν η δουλειά είναι σκληρή) παρά μόνο 2-3 ώρες το 24ωρο, εξαιτίας της πολύ κακής διατροφής τους, κατατάσσονται π.χ. στους υποαπασχολούμενους εργαζόμενους, επειδή η μειωμένη αποδοτικότητά τους περιγράφεται με οικονομικούς όρους. Η περιγραφή, όμως, δεν έχει κανένα νόημα. Θα ήταν, αντίθετα, πολύ διαφωτιστικότερο να αντιμετωπίσαμε την τροφή, όπως έκαναν μερικοί Ινδοί οικονομολόγοι, όχι μόνο ως καταναλωτικό αλλά και ως «παραγωγικό αγαθό»⁷.

Οι οικονομολόγοι της Δύσης γύρω στη δεκαετία του 1950 είχαν προβλέψει πολύ αργότερους ρυθμούς για την οικονομική ανάπτυξη των δυτικών χωρών, που είχε τελείως καταστρέψει ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, από τους ρυθμούς με τους οποίους έγινε η οικονομική τους αποκατάσταση. Σε μερικές μάλιστα από αυτές τις χώρες, όπως η δυτική Γερμανία και η Ιαπωνία, η ανοικοδόμηση των οικονομιών έγινε τόσο γρήγορα και η ανάπτυξη που ακολούθησε στάθηκε τόσο εντυπωσιακή, ώστε οι προβλέψεις των οικονομολόγων αποδείχτηκαν τελείως λαθεμένες. «Κάναμε αυτό το λάθος», γράφει ο Σουλτς, «γιατί δεν είχαμε στο μυαλό μας την έννοια του “ολικού κεφαλαίου”, λογαριάζαμε μόνο το “συμβατικό κεφάλαιο” και παραβλέπαμε τη μεγάλη σημασία του “ανθρώπινου κεφαλαίου” στην παραγωγή της σύγχρονης οικονομίας»⁸.

Τις λεγόμενες υπανάπτυκτες χώρες χαρακτηρίζουν πριν απ' όλα οι αργοί ρυθμοί με τους οποίους αναπτύσσεται η οικονομία τους. Το «κλειδί» για την ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών είναι, κατά πολλούς δυτικούς οικονομολόγους, ο ρυθμός με τον οποίο οι οικονομίες τους μπορούν να απορροφήσουν επενδύσεις νέων κεφαλαίων. Ο ρυθμός απορρόφησης κεφαλαίων είναι αργός, γράφει ο Σουλτς, γιατί το πρόσθετο κεφάλαιο που τείνει να επενδυθεί στις χώρες αυτές αποτελείται μόνο από εξοπλισμό σε υλικά και από μηχανήματα και δεν προσφέρεται ποτέ κεφάλαιο για «πρόσθετη επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό». Έτσι, οι ανθρώπινες ικανότητες για παραγωγική εργασία είναι χαμηλότε-

ρες από τις επενδύσεις, άρα οι επενδύσεις είτε δεν μπορούν να απορροφηθούν γρήγορα είτε δεν αξιοποιούνται. Και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επένδυση σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» (κυρίως με τη μορφή δαπανών για την εκπαίδευση και τη δημόσια υγεία) είναι αποφασιστικής σημασίας επένδυση για τις χώρες αυτές⁹.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο Σουλτς ερμηνεύει μέρος της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και ομάδες στο εσωτερικό της χώρας του, υποστηρίζοντας ότι η ανισότητα οφείλεται στη μειωμένη «επένδυση» σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» για κάποιες κοινωνικές κατηγορίες. Με την ίδια συλλογιστική ερμηνεύει την οικονομική ανισότητα ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις λεγόμενες υπανάπτυκτες χώρες. Υποστηρίζει ότι η ανυπαρξία σχεδόν επένδυσης σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» στις τελευταίες είναι η κύρια αιτία για την καθήλωση τους σε χαμηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης.

Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα του Σουλτς είναι ότι θεωρεί την ανώτατη εκπαίδευση και τη «συσσώρευση της γνώσης» προϋπόθεση για την παραγωγή υψηλής τεχνολογίας, δηλαδή για την οικονομική ανάπτυξη της σημερινής βιομηχανικής κοινωνίας. Έτσι, υποστηρίζει ότι η εξάπλωση της ανώτατης εκπαίδευσης είναι απαραίτητη για την παραγωγή υψηλής τεχνολογίας. Δηλαδή, η εξάπλωση της ανώτατης εκπαίδευσης ευνοεί καθοριστικά την οικονομική ανάπτυξη, παρά το γεγονός ότι με οικονομικούς υπολογισμούς οι δαπάνες για την ανώτατη εκπαίδευση εμφανίζονται σε όλες τις χώρες πολύ μεγαλύτερες από τα άμεσα μετρήσιμα κέρδη που επιφέρει η εξάπλωση της ανώτατης μόρφωσης¹⁰. Υποστηρίζει ότι η εξάπλωση της ανώτατης εκπαίδευσης αποτελεί συστατικό στοιχείο της οικονομικής ανάπτυξης για μια προηγμένη τεχνολογική κοινωνία. Η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, γράφει, που γίνεται στην ανώτατη εκπαίδευση, αποτελεί από μια πλευρά απάντηση στην αυξημένη ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση που γεννιέται από την οικονομική ανάπτυξη. Συγχρόνως, οι ειδικές ικανότητες που αποκτούν τα άτομα στην ανώτατη εκπαίδευση είναι στοιχείο συμπληρωματικό του νέου και ανώτερου τεχνολογικού υλικού της οικονομικής παραγωγής, που έχει τις ρίζες του στην επιστημονική πρόοδο και την ανάπτυξη της τεχνολογίας.

Άρα, η σύγχρονη έρευνα για την παραγωγή υψηλής τεχνολογίας και η οικονομική ανάπτυξη που απορρέει από αυτήν εξαρτώνται και οι δύο από τις ειδικές ικανότητες που δίνει η ανώτατη εκπαίδευση¹¹.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ «ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ»

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου έπαιξε σημαντικό ρόλο. Αποδίδοντας στην εκπαίδευση εξαιρετική σημασία για την οικονομική ανάπτυξη, έδωσε μεγάλη προτεραιότητα στο ζήτημα της ισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών, πράγμα που είχε πολλές επιπτώσεις.

Για να μιλήσουμε για τα μεθοδολογικά προβλήματα που θέτει η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, πρέπει να αναφερθούμε παρενθετικά στη φονξιοναλιστική θεωρία, γιατί έχει μεθοδολογικά και ιδεολογικά μεγάλη σχέση μαζί της. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το αντικείμενο της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, η διατήρηση και καλλιέργεια ανθρώπινων πηγών πλούτου αποτελεί παραλλαγή της φονξιοναλιστικής θεωρίας, εξειδίκευσή της, ένα είδος τεχνολογικού φονξιοναλισμού.

Ανοίγουμε λοιπόν εδώ μια παρένθεση για να πούμε δυο λόγια για τη φονξιοναλιστική θεωρία.

Η σύγχρονη, αμερικανική κυρίως, κοινωνική επιστήμη (καθώς και η αγγλική που είναι στην Ευρώπη η πιο στενά επηρεασμένη από την αμερικανική), έχει θεωρητικό υπόβαθρο το φονξιοναλισμό. Πατέρας της φονξιοναλιστικής θεωρίας είναι ο αμερικανός κοινωνιολόγος Τάλκοτ Πάρσονς¹², που η επίδρασή του στο χώρο των κοινωνικών επιστημών είναι ευρύτατη.

Η φονξιοναλιστική θεωρία -κι αυτή είναι η ουσιαδέστερη διαφορά της από άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής ανάλυσης, από τη μαρξιστική θεωρία και από την κοινωνιολογία βεμπεριανής (από τον Μαξ Βέμπερ) προέλευσης- αναλύει τα δεδομένα στο εσωτερικό ενός κοινωνικού συστήματος, που δεν το βλέπει τελείως στατικά, δηλαδή το θεωρεί εξελίξιμο, αλλά το αντιμετωπίζει σαν «φυσικά» δεδομένο ως προς την οργάνωση της οικονομίας και τις κοινωνικές σχέσεις. Λέγοντας το αντιμετωπίζει σαν φυσικά δεδομένο, εννοούμε ότι δεν αναρωτιέται ο φονξιοναλιστής κοινωνικός επιστήμονας, όπως ο μαρξιστής ή και ο βεμπεριανός, για τις ιστορικές και οικονομικές συνθήκες από τις οποίες προέκυψαν η οικονομική οργάνωση και οι κοινωνικές σχέσεις. Επίσης, παρά το γεγονός ότι βλέπει το κοινωνικό σύστημα εξελίξιμο, δεν το θεωρεί ιστορικά πεπερασμένο, αλλά οριστικά και αμετάκλητα δεδομένο. Δηλαδή, ως προς τα δομικά χαρακτηριστικά του (την οικονομική οργάνωση και τις κοινωνικές σχέσεις), το βλέπει αιώνιο.

Η φονξιοναλιστική θεωρία στηρίζεται πάνω στις έννοιες «στατική» και «δυναμική» κατάσταση. Αναλύει τις λειτουργίες (functions, από όπου

και η επωνυμία της) των κοινωνικών θεσμών, τη στρατηγική τους και τους στόχους τους. Όπως εξηγεί ένας από τους σημαντικότερους φονξιοναλιστές κοινωνικούς επιστήμονες, ο Ρόμπερτ Μέρτον, ο όρος «λειτουργία» χρησιμοποιείται με τη σημασία που του έδωσε ο Λάμπνιτς (από τον οποίο πρώτος τον πήρε ο Καρλ Μανχάιμ) καθώς και με τη σημασία που του δίνει η βιολογία. Δηλαδή, ο όρος «λειτουργία» αναφέρεται σε μεταβλητές (με τη μαθηματική σημασία) που η καθεμιά χρησιμοποιείται σε σχέση με μίαν άλλη ή με περισσότερες άλλες μεταβλητές. «Λειτουργία», με τη σημασία που της δίνει η βιολογία, είναι ο συνδυασμός των παραγόντων-διαδικασιών που συντελούν στην επιβίωση του οργανισμού. Έτσι ο όρος «λειτουργία», με τις παραπάνω σημασίες και «με τις κατάλληλες διαφοροποιήσεις για να ταιριάζει στη μελέτη της ανθρώπινης κοινωνίας, αποτελεί βασική έννοια του φονξιοναλισμού»¹³.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η φονξιοναλιστική θεωρία βλέπει την κοινωνική πραγματικότητα σε διαρκή κίνηση προς την εξέλιξη και συνεχώς επιδεχόμενη βελτιώσεις. Βλέπει, με άλλα λόγια, την κοινωνία σαν ένα δομικό σύστημα σε δράση, που ισορροπεί και διακονίζεται χάρη στη συναίνεση της πλειοψηφίας των κοινωνικών ομάδων που την απαρτίζουν. Οι ομάδες αυτές έχουν κοινά σημεία αναφοράς, κοινά χαρακτηριστικά και κοινούς στόχους, συμμετέχουν στην ίδια παιδεία (κουλτούρα), αποδέχονται τις ίδιες αξίες, έχουν κοινούς κώδικες επικοινωνίας και κοινούς τρόπους πολιτικής οργάνωσης. Όλα αυτά τα κοινά στοιχεία κατασκευάζουν τη συναίνεση της πλειοψηφίας, χάρη στην οποία το δομικό σύστημα σε δράση, που είναι η κοινωνία, ισορροπεί τις εσωτερικές του αντιθέσεις και διακονίζεται.

Καθώς ο φονξιοναλισμός βλέπει την κοινωνία σαν «φυσικά» δεδομένη, «φυσική» ομάδα ή «φυσικό» δομικό σύστημα, μια από τις βασικές έννοιες που χρησιμοποιεί στην ανάλυση των κοινωνιών είναι η *ανομία*¹⁴. Κατά τη φονξιοναλιστική θεωρία, ανομία είναι κάθε ανισορροπία που παρατηρείται στο δομικό σύστημα, κάθε αποτυχία ή μη αποτελεσματικότητα της κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και η μείωση του κοινωνικού ελέγχου. Δηλαδή, η κοινωνία βρίσκεται σε ισορροπία, όταν όλα λειτουργούν ομαλά. Μια μεγάλη *απεργία*, π.χ., είναι χαρακτηριστικό ανομίας (μειωμένη αποτελεσματικότητα του συστήματος και αναίρεση της συναίνεσης), που προκαλεί ανισορροπία και χρειάζεται παρέμβαση εκπροσώπων των θεσμών με στόχο μεταρρυθμιστικές βελτιώσεις, που θα επαναφέρουν την ισορροπία. Η φονξιοναλιστική θεωρία επομένως αντιμετωπίζει τις κοινωνικές συγκρούσεις, που παρατηρούνται σε όλες τις ταξικά διαστρωματωμένες κοινωνίες, όχι ως εγγενές χαρακτηριστικό της ταξικής

διαστρωμάτωσης, της οργάνωσης της οικονομίας και των κοινωνικών σχέσεων, αλλά σαν δείγματα ανομίας.

Ο φονξιοναλισμός ή «δομικός λειτουργισμός»¹⁵ ακόμα, για να μελετήσει την προσαρμογή των ατόμων στις κοινωνικές αξίες, χρησιμοποιεί σαν αναλυτικές έννοιες τους όρους «κοινωνική υγεία» και «κοινωνική παθολογία». Η προσαρμογή της πλειοψηφίας είναι δείγμα «κοινωνικής υγείας», η απουσία προσαρμογής, η απόκλιση από τους κανόνες, η ανταρσία, η εξέγερση ή και η επανάσταση αποτελούν δείγματα «κοινωνικής παθολογίας».

Μεθοδολογικά, οι όροι *ανομία*, *ισορροπία*, *κοινωνική υγεία* και *κοινωνική παθολογία* είναι τρωτοί, κυρίως επειδή υποδηλώνουν την αντιστορική θέση ότι *μια ορισμένη κοινωνική οργάνωση είναι ταυτόσημη με την «υγεία», με το καλό, και η αλλαγή της με το κακό*. Συγχρόνως, οι όροι αυτοί περιγράφουν, αλλά δεν επιτρέπουν να ερμηνευθεί η κοινωνική πραγματικότητα, δεν αρκούν για να αναλυθούν τα αίτια των κοινωνικών φαινομένων, ούτε επιτρέπουν την πρόβλεψή τους. Μεθοδολογικά επίσης, οι όροι αυτοί αφαιρούν από το μελετητή μεγάλο μέρος από τη σχετική αντικειμενικότητα που του επιτρέπει να κατανοεί τα αίτια των κοινωνικών φαινομένων. Αφαιρούν από τον παρατηρητή της κοινωνίας την «αξιολογική ουδετερότητα», που απασχόλησε κυρίως τον Μαξ Βέμπερ, για τον οποίο είναι η κατεξοχήν προϋπόθεση της κοινωνικής επιστήμης. «Αξιολογική ουδετερότητα» ο Βέμπερ εννοεί την εξαγωγή συμπερασμάτων από εμπειρικά και θεωρητικά δεδομένα, που ο μελετητής στοιχειοθετεί χωρίς να παρεμβάλλει σ' αυτά τις αξιολογήσεις που πηγάζουν από τις ιδέες που οπωσδήποτε έχει και τις αξίες στις οποίες οπωσδήποτε πιστεύει. Η βεμπεριανή «αξιολογική ουδετερότητα», π.χ., αποκλείει τη χρήση του όρου *κοινωνική παθολογία* για την ανάλυση ενός φαινομένου κοινωνικής σύγκρουσης (π.χ. μιας απεργίας ή μιας εξέγερσης) από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Γιατί ο όρος *παθολογία* προκύπτει από αξιολόγηση του φαινομένου, που τυφλώνει το μελετητή. Μολονότι η αξιολόγηση είναι αναπόφευκτη, όλοι οι επιστήμονες έχουν πολιτικές πεποιθήσεις και πιστεύουν σε κοινωνικές αξίες, ο κοινωνιολόγος πρέπει, κατά τον Βέμπερ, να εξουδετερώνει την επίδρασή τους στην ανάλυση και να κατασκευάζει τα ερμηνευτικά του εργαλεία, τις επιστημονικές έννοιες και τις μεθόδους, ώστε να μην παρεμβαίνει η αξιολόγηση στην ερμηνεία, διαφορετικά δεν μπορεί να οδηγηθεί στην ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων.

Ο Τάλκοτ Πάρσονς είναι ο θεωρητικός που ονόμασε τη φονξιοναλιστική θεωρία «δομικό λειτουργισμό» και έδωσε στον όρο την ακόλουθη

ερμηνεία. Ο όρος δηλώνει την απασχόληση του μελετητή κυρίως με την κοινωνική ενσωμάτωση, που βασίζεται στις κοινά αποδεκτές αξίες, τη συναίνεση. Ο μελετητής χρησιμοποιεί ως επιστημονικά εργαλεία τα κίνητρα των ατόμων για δράση. Συνοπτικά, υπάρχουν τρία συμπεράσματα που λανθάνουν σε κάθε συγκεκριμένη ανάλυση στηριγμένη στη φονξιοναλιστική θεωρία. (α) Δεν υπάρχει δυνατότητα μεταμόρφωσης των δομών της συγκεκριμένης κοινωνίας. (β) Υπάρχει αντικειμενική ανάγκη να νομιμοποιείται η δεδομένη κοινωνική τάξη πραγμάτων. (γ) Η κοινωνική εξέλιξη και αλλαγή ταυτίζεται με τις μεταρρυθμίσεις σε ένα κάθε φορά θεσμικό επίπεδο στο εσωτερικό της δοσμένης κοινωνικής δομής.

Ειδικότερα για το σχολείο, που είναι το θέμα αυτής της μελέτης, ο δομικός λειτουργισμός του Τάλκοτ Πάρσονς θεωρεί την εκπαίδευση γενικά μέσο για τη μετάδοση στα άτομα κινήτρων που επιτρέπουν η συμπεριφορά τους να εξασφαλίζει τη διατήρηση της κοινωνίας σε κατάσταση ισορροπίας.

Η φονξιοναλιστική θεωρία έχει κριθεί αρνητικά από πολλούς αμερικανούς κυρίως κοινωνικούς επιστήμονες. Της καταμαρτυρούν ότι δίνει υπερβολική σημασία στο ρόλο της τεχνολογίας και ότι υποτιμάει το ρόλο της κοινωνικής σύγκρουσης καθώς και την επίδραση της ιδεολογίας¹⁶. Ο αμερικανός κοινωνιολόγος Τζέρομ Κάραμπελ και ο πολύ γνωστός άγγλος κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης και καθηγητής στην Οξφόρδη Α.Χ. Χάλσεϋ, στη μελέτη τους με τίτλο *Εξουσία και ιδεολογία στην εκπαίδευση*, που θα μνημονεύσουμε πολλές φορές παρακάτω, γράφουν συνοψίζοντας τις κριτικές ότι «η φονξιοναλιστική ανάλυση έχει σήμερα πέσει σε μεγάλη ανυποληψία»¹⁷.

* * *

Ξαναγυρίζουμε στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η κεντρική ιδέα της θεωρίας δεν είναι ούτε πρωτότυπη ούτε καινούρια. Όπως γράφουν ο Κάραμπελ και ο Χάλσεϋ, «η ιδέα, σύμφωνα με την οποία η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο αυξάνει την ατομική παραγωγικότητα και δημιουργεί το τεχνικό υπόβαθρο του είδους εκείνου της εργατικής δύναμης που είναι αναγκαία για την ταχεία οικονομική ανάπτυξη, είναι ιδέα παλιά, τη βρίσκουμε στους οικονομολόγους του πρώιμου 19ου αιώνα, αν όχι και στον Άνταμ Σμιθ»¹⁸. Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου γεννιέται από την τάση, αλλά με τη σειρά της (και με την ευρεία διάδοσή της) επηρεάζει και πολλαπλασιάζει την τάση των αμερικανικών κυβερνήσεων να παρέμβουν, ώστε να αυξήσουν την οικονομική ανάπτυξη. Η τάση

είναι φανερή από νωρίς στη μεταπολεμική περίοδο: το κράτος τείνει να παρέμβει στη δημιουργία εργατικού δυναμικού με την ειδικευση που χρειάζεται η τεχνολογική φάση της οικονομίας. Ήδη το 1949 δημιουργείται στις ΗΠΑ Επιτροπή για τις ανθρώπινες πηγές πλούτου και την υψηλή ειδικευση¹⁹. Η διεύθυνσή της ανατίθεται στον κοινωνιολόγο Ντάελ Γούλφλι, που μετά από έρευνα μεγάλης έκτασης δημοσιεύει, το 1954, μελέτη με τίτλο *Οι πηγές της Αμερικής σε ειδικευμένο ταλέντο*²⁰, στην οποία συμπεραίνει ότι για «την ανάπτυξη και την εξέλιξη του αμερικανικού έθνους» μεγάλη σημασία έχει η ορθή εκμετάλλευση των διανοητικών πόρων (πηγών πλούτου). Η μελέτη αυτή είχε μεγάλη επίδραση, κυρίως επειδή αποδείκνυε την απουσία ισότητας ευκαιριών στη μόρφωση, με αποτέλεσμα τη σπατάλη της εθνικής πηγής πλουτισμού που είναι το ταλέντο²¹. Ο Γούλφλι συνοψίζει τη θεωρία με τα παρακάτω λόγια: «Το μυαλό των πολιτών του αποτελεί για ένα έθνος το μεγαλύτερο πλούτο του. Από τα ανθρώπινα μυαλά θα προκύψουν οι μελλοντικές επιστημονικές ανακαλύψεις, τα μελλοντικά καλλιτεχνικά και λογοτεχνικά έργα, οι μελλοντικές βελτιώσεις στη διοίκηση, την τεχνολογία και την κοινωνική οργάνωση, με δυο λόγια όλη η μελλοντική πρόοδος»²². Ένας άλλος κοινωνιολόγος και οπαδός της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, ο Μπάρτον Κλαρκ, αποδίδει στο εκπαιδευτικό σύστημα μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη, γιατί η οικονομία «της εποχής μας» απαιτεί τεχνικούς και ειδήμονες, που ο πιο κατάλληλος θεσμός να τους προετοιμάσει είναι το εκπαιδευτικό σύστημα²³. Η φονξιοναλιστικής προέλευσης αμερικανική αντίληψη για τη σύγχρονη «τεχνολογική κοινωνία» με στόχο την επίτευξη της «κοινωνίας της αφθονίας» προκάλεσε ανάλογες μελέτες κυρίως στην Αγγλία. Αντικείμενο των μελετών αυτών είναι οι «απώλειες» και οι «δυσλειτουργίες» του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς η ανισότητα ευκαιριών που το χαρακτηρίζει είναι αρνητική όχι μόνο ως προς τη δημοκρατία και την ισότητα, αλλά και με τη χρηστική λογική της ανάγκης να χρησιμοποιήσει η κοινωνία στο μέγιστο βαθμό τις ανθρώπινες ικανότητες ως πηγή πλουτισμού²⁴.

Βλέπουμε λοιπόν ότι την τάση των κυβερνήσεων να παρέμβουν στη διαμόρφωση ειδικευμένου εργατικού δυναμικού την επηρεάζουν σημαντικά μελέτες ειδικών, που συστηματοποιούν την αντίληψη ότι σε κάθε κοινωνία υπάρχουν ανεκμετάλλευτα «αποθέματα ταλέντων» που χάνονται και ότι αυτές «οι πηγές πλούτου» για τη χώρα πρέπει να αξιοποιηθούν από το εκπαιδευτικό σύστημα. Το εκπαιδευτικό σύστημα, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, εμφανίζεται ο ουσιαστικότερος μοχλός για την οικονομική ανάπτυξη.

Η μεγάλη σημασία της εκπαίδευσης για την οικονομία έδωσε σπουδαιότητα και προτεραιότητα στο πρόβλημα της *ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση*. Πράγματι, ο εντοπισμός των ταλαντούχων που χάνονται, επειδή για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους μένουν έξω από τα ανώτερα σχολεία, αποκτάει στις ΗΠΑ τη μορφή αιτήματος με μεγάλη εθνική προτεραιότητα.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, τα αίτια για τη δημιουργία και την πλατιά διάδοση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, που μαζί με άλλους παράγοντες πρόβαλε το αίτημα για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, είναι κυρίως οικονομικά και κοινωνικά. Ένα πρώτο αίτιο είναι η λεγόμενη «μάχη της παραγωγής» ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Ένα άλλο είναι η αυξημένη ανάγκη για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, που χαρακτηρίζει τη μεταπολεμική φάση της βιομηχανικής κεφαλαιοκρατικής οικονομίας. Τέλος, ένα τρίτο σημαντικό αίτιο στάθηκε η πολιτική και ιδεολογική αντιπαράθεση ανάμεσα στο δυτικό και το σοσιαλιστικό πρότυπο κοινωνίας. Η παραδοσιακή κριτική της σοσιαλιστικής πολιτικής θεωρίας, που καταγγέλλει την ανισότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας, έχει μετά τον παγκόσμιο πόλεμο μεγάλη διάδοση και πλατιά επιρροή. Η αξία της ισότητας είναι μεγάλη. Για τούτο, η επίτευξη ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση αντιμετωπίζεται από τους δυτικούς θεωρητικούς σαν μια από τις πειστικότερες απαντήσεις στη διάδοση και επιρροή της σοσιαλιστικής κριτικής, που (από τον καιρό του Μαρξ, άλλωστε) καταγγέλλει την ταξική ανισότητα απέναντι στη γνώση και τη μόρφωση. Η πολιτική αυτή προέλευση της θεωρίας είναι φανερή σε πολλά κείμενα των εκπροσώπων της και σαφέστατα διατυπωμένη στη μελέτη του Μπάρτον Κλαρκ, όπου ρητά αποκαλεί την επίτευξη ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση το δρόμο μέσα από τον οποίο θα αποδυναμωθεί «η εξάπλωση του ολοκληρωτισμού» στο δυτικό κόσμο²⁵.

Συμπερασματικά. Η αντίληψη (στηριγμένη στη φονξιοναλιστική θεωρία) για την «τεχνολογική κοινωνία», που η οικονομική της ανάπτυξη εξαρτάται απόλυτα από την αξιοποίηση του διανοητικού δυναμικού της κάθε χώρας και απαιτεί την επένδυση σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» με προτεραιότητα την επένδυση για την εκπαίδευση, οδηγεί στο αίτημα να επιτευχθούν ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση. Στόχος των ίσων ευκαιριών είναι να σταματήσει η απώλεια των ταλέντων και τελικός σκοπός να επιτευχθεί η *φιλελεύθερη κοινωνία της αφθονίας*.

Η αντίληψη αυτή περιέχει δύο θεωρητικές κατασκευές, που είναι επιστημονικά τρωτές:

- Στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου ενυπάρχει η θεωρία της αναγκαιότητας με στόχο την καταπολέμηση των «δυσλειτουργιών» της κοινωνίας. Αναγκαιότητα επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο, εφόσον η επένδυση αυτή εμφανίζεται σαν συστατικό στοιχείο της οικονομικής ανάπτυξης, με στόχο να καταπολεμηθούν οι «δυσλειτουργίες» του εκπαιδευτικού συστήματος, να επιτευχθεί η ισότητα ευκαιριών, με αποτέλεσμα να καταπολεμηθούν οι «δυσλειτουργίες» της κοινωνίας.

Η άποψη για την καταπολέμηση των «δυσλειτουργιών» και η αυτόδηλη (καθώς εμφανίζεται με τη μορφή θεωρητικού αξιώματος) αναγκαιότητα μεταφέρουν αυτόματα (αλλά έμμεσα) την κοινωνική ανάλυση σ' ένα επίπεδο όπου η κοινωνική δομή, η συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση θεωρείται έμμεσα «φυσικά» δεδομένη. Εμφανίζεται δηλαδή σαν αιώνια, με μόνη ενδεχόμενη αλλαγή τις τεχνικές λύσεις για την αντιμετώπιση των «δυσλειτουργιών» της. Άλλωστε, ο όρος «δυσλειτουργίες» περιέχει την έμμεση εκ των προτέρων αντίληψη ότι η συγκεκριμένη κοινωνία είναι «φυσική» (άρα αιώνια) και έχει ως θεωρητικό υπόβαθρο μια εξελικτική, αλλά απλουστευτική (επειδή γραμμική) αντίληψη για την πορεία των κοινωνιών: βλέπει την εξέλιξη, άρα την αλλαγή της συγκεκριμένης κοινωνίας, αλλά δεν εμπεριέχει στη λογική της καθόλου την έννοια της ενδεχόμενης μεταμόρφωσης των δομών.

- Το αίτημα για ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες στηρίζεται θεωρητικά στην αστική αντίληψη για την ισότητα, αντίληψη πολύ παλιά, αφού τη βρισκόμαστε ήδη στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Ζαν-Ζακ Ρουσό. Η αντίληψη αυτή προβάλλει το αναφαίρετο δικαίωμα για εκπαίδευση όλων των πολιτών του έθνους-κράτους. Πρεσβεύει την κατάργηση όλων των εμποδίων, που είναι κυρίως οικονομικά και κοινωνικά, ώστε να μην αποκλείονται από την εκπαίδευση άτομα προικισμένα, επειδή έτυχε να γεννηθούν σε οικογένειες φτωχές ή μη προνομιούχες κοινωνικά. Το αίτημα για ίσες ευκαιρίες και η αντίστοιχη άποψη για «απώλεια των ταλέντων», που θα καταπολεμηθεί με την κατάργηση των οικονομικών και άλλων (θρησκευτικών, φυλετικών, γεωγραφικών κ.ο.κ.) εμποδίων προς τη μόρφωση, περιέχουν την αντίληψη, που επίσης βρίσκεται στο έργο του Ρουσό και λέει ότι οι ανισότητες ανάμεσα στα άτομα είναι δύο ειδών: κοινωνικές και φυσικές. Όταν καταργηθούν τα οικονομικά και διάφορα κοινωνικά εμπόδια μπροστά στη μόρφωση, η εκπαιδευτική επιλογή και η συνακόλουθη κοινωνική ιεραρχία, η άνοδος των ατόμων στην εκπαιδευτική και από κει στην κοινωνική κλίμακα θα γίνεται αξιοκρατικά. Όσοι έχουν τις φυσικές ικανότητες θα φτάνουν στα ανώτερα σκαλοπάτια του εκπαιδευτικού θεσμού και από κει της κοινωνικής ιεραρχίας. Οι κοινωνι-

κές ανισότητες δε θα κλείνουν το δρόμο σε κανένα, η επιλογή θα γίνεται μόνο μέσα από τις φυσικές ανισότητες.

Θα δούμε παρακάτω τους λόγους για τους οποίους η αντίληψη αυτή είναι αντιεπιστημονική, όταν θα διαπιστώσουμε ότι οι «φυσικές» ανισότητες στην εκπαίδευση είναι και αυτές αυστηρά κοινωνικές.

Ας σημειωθεί εδώ παρενθετικά για λόγους βιβλιογραφικής ενημέρωσης ότι η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου αμφισβητήθηκε έντονα ως προς την επιστημονική αξία της, είκοσι χρόνια αργότερα, από αμερικανούς κυρίως μελετητές²⁶.

Όπως γράφουν ο Κάραμπελ και ο Χάλσεϋ στη σημαντική μελέτη τους *Εξουσία και ιδεολογία στην εκπαίδευση* που αναφέρθηκε παραπάνω, είναι ενδιαφέρον να ψάξει κανείς τους λόγους για τους οποίους η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου διαδόθηκε και επέδρασε τόσο πολύ στις ΗΠΑ. Ένας από τους παράγοντες που συντέλεσαν στη μεγάλη επιτυχία της θεωρίας, γράφουν, είναι αναμφίβολα: «πολιτισμικά αίτια, όπως το γεγονός ότι οι χρησιμοθηρικές αξίες της αστικής τάξης δεν αμφισβητούνται [στις ΗΠΑ] ούτε από τα κατάλοιπα ενός αριστοκρατικού έθνους (όπως συμβαίνει στην Αγγλία), ούτε από τις αξίες ενός μαζικού εργατικού κινήματος. Άλλο σημαντικό στοιχείο πρέπει να είναι η τεράστια εξάπλωση της ανώτατης εκπαίδευσης στην Αμερική»²⁷. Πράγματι, η εξάπλωση της δευτεροβάθμιας και της ανώτατης εκπαίδευσης είναι μεγάλη σε όλες τις δυτικές βιομηχανικές χώρες, αλλά ειδικά στις ΗΠΑ είναι εντυπωσιακή. Θα μπορούσαμε ακόμα να προσθέσουμε ότι η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου ταιριάζει με την ιδεολογία του φιλελευθερισμού, που κυριαρχεί στις ΗΠΑ, ταιριάζει με την αντίληψη για την ισότητα που συνυπάρχει μαζί με εντονότατο ανταγωνισμό και τέλος ταιριάζει με την πολύ διαδεδομένη στην κοινωνία αυτή πίστη στις δυνατότητες κοινωνικής επιτυχίας χάρη στα ατομικά χαρίσματα.

Με άλλα λόγια, η ποσοτική αντιμετώπιση των ατελειών του συστήματος και η συνακόλουθη πρόταση να αυξηθούν οι δαπάνες για την εκπαίδευση επικύρωνε κατά κάποιον τρόπο τις αρχές του λεγόμενου «αμερικανικού τρόπου ζωής», γι' αυτό είχε τόσο μεγάλη απήχηση στα διάφορα κοινωνικά στρώματα, αλλά και στους εκπροσώπους των θεσμών (πολιτικών και πανεπιστημιακών) και στις κυβερνήσεις.

* * *

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου σύντομα επηρέασε τις κυβερνήσεις των δυτικοευρωπαϊκών χωρών και τους διεθνείς οργανισμούς.

Τα συμπεράσματα της θεωρίας που επηρέασαν τους παραπάνω είναι κυρίως τα δύο ακόλουθα. (α) Το συμπέρασμα που λέει ότι οι σπουδαιότερες ατέλειες της οικονομίας διορθώνονται με την αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση και τη δημόσια υγεία, με την αύξηση των επενδύσεων σε «ανθρώπινο δυναμικό» και όχι σε φυσικά αγαθά. (β) Το επίσης οικονομικό συμπέρασμα που λέει ότι η μείωση της άνισης κατανομής του εισοδήματος ευνοεί την οικονομική ανάπτυξη. Τα συμπεράσματα αυτά οδηγούν στην αντίληψη ότι η οικονομική ανάπτυξη εξασφαλίζεται με την

τεχνολογική πρόοδο, που όμως προϋποθέτει τη δημιουργία και τον πολλαπλασιασμό των ειδικών. Δηλαδή, η παραγωγή της γνώσης αντιμετωπίζεται σαν τη βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή της κάθε χώρας στο διεθνή οικονομικό ανταγωνισμό.

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου οδήγησε σε πολλές, μεγάλες σε έκταση και μακρόχρονες έρευνες με αντικείμενο τον εντοπισμό της ανισότητας στην εκπαίδευση, για τις οποίες θα μιλήσουμε παρακάτω. Οδήγησε και σε έρευνες περισσότερο τεχνικές, που μετρούν το συγκεκριμένο και αυστηρά οικονομικό αντίκρισμα, που προκύπτει από τη δημόσια δαπάνη και επενδύεται για την εκπαίδευση. Οι έρευνες αυτές αποδεικνύουν ότι το αυστηρά οικονομικό όφελος, ποσοτικά μετρήσιμο, υπάρχει, άρα οι δαπάνες για την εκπαίδευση είναι οικονομικά αποδοτικές²⁸. Ένα γενικευμένο αίτημα ισότητας στην εκπαίδευση, με άλλα λόγια, πηγάζει και από ψυχρά οικονομικά κριτήρια, που δείχνουν ότι η ανισότητα είναι οικονομικά επιβλαβής²⁹.

Το αίτημα διαδίδεται ευρύτερα, γιατί γίνεται βασική θέση διεθνών οργανισμών. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Ουνέσκο και κυρίως ο ΟΟΣΑ συμμετέχουν ενεργά στη διάδοσή του. Προτείνουν στις κυβερνήσεις των κρατών μελών τους την αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση, με επιχειρήματα άμεσα επηρεασμένα από τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου: «Η οικονομική ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα της χρησιμοποίησης όχι μόνο του πραγματικού κεφαλαίου με τη μορφή εργαλείων και μηχανημάτων αλλά της αξιοποίησης της δράσης των ανθρώπων. Έτσι, όπως η τεχνική πρόοδος αυξάνει την αποτελεσματικότητα των μηχανών, η εκπαίδευση αυξάνει την αποτελεσματικότητα των εργαζομένων»³⁰.

Καθώς, το «οικονομικό θαύμα» της οικονομικής ανασυγκρότησης των δυτικών χωρών μετά από τις καταστροφές που είχε επιφέρει ο παγκόσμιος πόλεμος, αποδίδεται από τον Σουλτς, όπως είδαμε, στο «απόθεμα» των χωρών αυτών σε «ανθρώπινο κεφάλαιο», η θεωρία προωθείται για να εξαχθεί και προς τις υπανάπτυκτες χώρες³¹. Την εξαγωγή φαίνεται πως θεώρησαν σημαντική, γιατί τη χρηματοδότησαν οργανισμοί όπως η Διεθνής Τράπεζα ή το ίδρυμα Φορντ, που πρόσφεραν μεγάλα κονδύλια σε ειδικούς (κυρίως οικονομολόγους της εκπαίδευσης) για να διαδώσουν το «εραγγέλιο» του ανθρώπινου κεφαλαίου στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική.

Συμπερασματικά. Βλέπουμε ότι η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου στις ΗΠΑ κυρίως πήγασε όχι τόσο από την κοινωνική ηθική που

εμπεριέχεται στη διεκδίκηση της ισότητας, αλλά από κριτήρια οικονομικά και πολιτικά: την αποτελεσματικότερη οικονομική ανάπτυξη και την καλύτερη καταπολέμηση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Ωστόσο, η θεωρία γέννησε ένα γενικευμένο αίτημα για ισότητα στην εκπαίδευση, που οδήγησε σε πολυάριθμες έρευνες με αντικείμενο τον εντοπισμό της ανισότητας και στόχο την καταπολέμησή της. Το γενικευμένο αυτό αίτημα επιπλέον διαδόθηκε πλατιά από τους διεθνείς οργανισμούς στις περισσότερες δυτικές χώρες.